

АЛЕГ ЛОЙКА І БЕЛАРУСКАЯ ЖАНОЧАЯ ПАЭЗІЯ

І. І. Шматкова

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь
i.shmatkova@gmail.com*

У артыкуле разглядаецца рэпрэзентацыя беларускай жаночай паэзіі ў навуковай дзейнасці Алега Лойкі, раскрываецца яго роля ў станаўленні як самога тэрміна “жаночая паэзія”, так і значэнне яго літаратуразнаўчай дзейнасці ў фарміраванні плыні беларускай жаночай плыні другой паловы ХХ ст.

Ключавыя словы: Алег Лойка; беларуская жаночая паэзія; літаратуразнаўчая дзейнасць.

ALEH LOJKA AND BELARUSIAN WOMEN'S POETRY

I. I. Shmatkova

*Belarusian State University
Minsk, Republic of Belarus
i.shmatkova@gmail.com*

The article is considered the representation of Belarusian women's poetry in the scientific activity of Aleh Lojka, reveals his role in the formation of the term “women's poetry” and the importance of his literary activity in shaping the current of Belarusian women's poetry of the second half of the twentieth century.

Keywords: Aleh Lojka; Belarusian women's poetry; literary activity.

А. А. Лойка – адзін з першых літаратуразнаўцаў, хто вылучыў адметнасць жаночага пісьма. Яшчэ ў 1968 г. у кнізе “Сустрэчы з днём сённяшнім”, звярнуўшыся да аналізу беларускай паэзіі на ваенную тэму, асобна вылучыў творчасць Еўдакіі Лось, адзначыўшы па-жаночаму даверлівую інтанацыю, спавядальнасць яе лірыкі: “Часцей за ўсё вершы Е. Лось уражваюць тады, калі ў іх выразілася непасрэднасць асабістага, вельмі індывідуальнага сваёй жаночасцю перажывання. <...> Нярэдка ў Е. Лось і такога складу вершы, як “Мінула пара дзявочая...”, – з выражэннем тых тонкіх псіхалагічных перажыванняў, якія сапраўды нішто не можа раскрыць у чалавеку, акрамя паэзіі, акрамя паэта-жанчыны” [8, с. 109]. А.А. Лойка дакладна вызначаў прыроду таленту Е. Лось.

З асаблівай далікатнасцю А. А. Лойка падыходзіў да аналізу лірычнай творчасці і іншых беларускіх паэтэс таго часу. Нягледзячы на гэта, адна з сучасных літаратуразнаўцаў Т. Нухзіна ў артыкуле “Эвалюцыя самавыяўлення мастацкага “я” жанчыны-творцы ў беларускай паэзіі 60–70-х гг.” таксама піша пра вялікі ўклад у айчыннае прыгожае пісьменства другой паловы ХХ стагоддзя творчасці жанчын, але тут жа зазначае, што “застаецца пакуль на-за ўвагай даследчыкаў канцэптuallyна-сістэмнае вывучэнне праблемы быцця жанчыны-творцы ў літаратурнай справе, характар стасункаў не толькі з талентам, творчым працэсам, але і з крытыкай, мужчынскім літаратурным асяроддзем” [9, с. 243]. Даследчыца ў якасці доказу прыводзіць факт адсутнасці ў чатырохтомным акадэмічным выданні “Гісторыі беларускай літаратуры ХХ стагоддзя” аналізу “жаночай” літаратуры: “Ні ў трэцім, ні ў чацвёртым (кн. 1) тамах <...>, якія ахопліваюць вялікія часавыя адрэзкі развіцця айчынай літаратуры (1941–1965; 1966–1985), няма ніводнага раздзела, прысвечанага жаночым персаналіям” [9, с. 244]. Толькі ў аглядавых артыкулах навуковец знайшла ў агульным пераліку пакалення “дзяцей вайны” сярод 16 мужчынскіх прозвішчаў адно жаночае – Е. Лось.

Сапраўды, нягледзячы на тое, што А. А. Лойка – адзін з нямногіх даследчыкаў

літаратуры, хто вельмі далікатна, часам з доляй авансу, у сваіх працах адзначае многія маладыя жаночыя таленты, якія прыйшлі ў літаратуру ў 1960-я гг. (Е. Лось, Д. Бічэль-Загнетава, Н. Тарас, В. Вярба і інш.), некаторыя з крытыкаў (крытыкаў-мужчын. – I. Ш.) не змаглі зразумець усю глыбіню пачуццяў лірычных гераінь – агаляць свет інтымных пачуццяў у той час было не прынята, актуальнымі былі зусім іншыя тэмы. Нягледзячы на тое, што А. Лойка, напрыклад, вылучыў як самыя “цікавыя” творы з першага зборніка В. Вярбы “Вочы вясны” (1962) – “напісаныя ў інтанацыях і рытмах народнай песні – “У апошні вечарок...”, “У мяне каханне...” [7, с. 135], П. Ваўкадаеў пісаў: “Гэтыя матывы адпрэчанага кахання становяцца рэфрэнам і пераходзяць у надакучлівае ныццё. У гэтых вершах пераважае камернасць і адарванасць ад вялікіх праблем сённяшняга дня. У іх адсутнічаюць грамадзянскія матывы. Лірычная гераіня В. Вярбы не бярэ на сябе грамадзянскую адказнасць за ўсё, што робіцца вакол. Замест таго, каб актыўна ўздзейнічаць на наша жыццё, яна перабірае ў памяці любоўныя сустрэчы і расстанні” [1, с. 4]. В. Вярба вымушана нават была даць адказ на такія абвінавачванні: “За што вы толькі не судзілі – // А я па-свойму ўсё раблю. // На зайздрасць вам мяне любілі, // І я на зайздрасць вам – люблю. // Пакінулі свой след капытны // На маладой маёй душы, // Мой вобраз юны абабіты, // Як слуп аб’яўны ля шашы <...> І некаму мне крыўду скласці, // І некалі прыняць дакор. // Жыву і прычакаю ішчасця // Усім чарцям наперакор” [3, с. 97].

Аналіз крытычных артыкулаў, прысвечаных творчасці В. Вярбы, паказаў шэраг праблем, звязаных з быццём жанчыны-аўтара ў літаратурнай справе, характар узаемаадносін не толькі з творчым працэсам, але і з літаратурным асяроддзем, якое ў пераважнай большасці было мужчынскім. У музеі-архіве літаратуры і мастацтва захаваны рукапіс адной з пазнейшых паэм В. Вярбы “Альфа”, у якім сустракаем радкі, якія не былі ўключаны ў друкаваны варыянт паэмы: “Сябры, што выбралі пасады // і замянілі службай чын // З якой тугою і пагардай // Яны дзівіліся з жанчын” [2, с. 6]. Але гэтыя словы ні ў якім разе не адносяцца да А.А. Лойкі – вельмі тонкага, чулага даследчыка літаратуры.

Калі гаварыць пра найбольш значныя адкрыцці Алега Антонавіча ў айчынным літаратуразнаўстве, побач з яго манументальнымі працамі пра Францыска Скарыну, Адама Міцкевіча, Янку Купалу, Максіма Багдановіча і інш., абавязкова трэба назваць адкрыццё жаночай паэзіі. Сярод найбольш значных і адметных прац па жаночай паэзіі – артыкул аб Еўдакіі Лось “Паэтэса пакалення” ў яго кнізе “Паэзія і час” [7, с. 238–253], які спачатку планаваўся “як рэцэнзія на чарговую паэтычную кнігу Е. Лось “Лірыка ліпеня...” [7, с. 238], але стаў водгукам на ўсю творчасць паэтэсы, таму што Е. Лось ужо не стала. Менавіта ў гэтым артыкуле А.А. Лойка не толькі дае максімальна дакладную характарыстыку свайго пакалення – песняроў “ваеннага ліхалецця і незагойных ран вайны”, пакалення “імпульсіўнага, максімалісцкага, рамантычнага і канкрэтнага “Трэба!” [7, с. 242, 252], але і вылучае сярод яго Паэтэсу Пакалення – Еўдакію Лось. Цікава, што тытул Паэтэсы дастаўся Дануце Бічэль-Загнетавай. Алег Антонавіч дае абгрунтаванае тлумачэнне свайму выбару: “Здавалася б, што ў гэтым жа рангу, што і Е. Лось, павінна бачыцца сёння, хоць і значна маладзейшая за яе па гадах, але таксама маленствам з вайны, Данута Бічэль-Загнетава. Для мяне, аднак, Данута Бічэль-Загнетава ўяўляецца толькі як Паэтэса. Можна, таму, што вершы яе ў сваёй паэтычнай паўнаце адразу ж былі асобнаю завершанаю мастацкасцю і гэта стала нашпартам яе менавіта як Паэтэсы. Закон жа першага прадвызначыў тое, што прадвызначае закон першага: лепшыя вершы Е. Лось сцвердзілі яе менавіта Паэтэсай Пакалення. І цяпер, на мой погляд, у шматлюднай сям’і беларускіх паэтэс, якую яна стала на працягу 60 – 70-х гадоў, такой прадстаўнічай паэтэсы, як Е. Лось, якую была Е. Лось, яшчэ бадай, няма. Паэтэсай маладзейшага, іншага пакалення становіцца Яўгенія Янішчыц, растучы як бы з-над крыла першай паэтэсы пакалення. Нездарма ж юную Я. Янішчыц так сэрцам запрыкмеціла, такой шчодрой увагай і клопатам ахінула ў свае апошнія гады жыцця аўтарка “Лірыкі ліпеня”!..” [7, с. 242].

Яўгенія Янішчыц стала для Алега Антонавіча любіміцай, яна была для яго як дачка. Нават родная дачка Тоня раўнавала бацьку да паэтэсы. Янішчыц была яго семінарысткай, дыпломніцай. Яна запрашала Алега Антонавіча быць сватам на сваім вяселлі. Менавіта яе, Яўгенію Янішчыц, А. Лойка назваў “сейбітам нацыянальнай духоўнасці” [6, с. 160], прысвяціўшы ўспамінам аб ёй асобны артыкул “Кладачка тоненька” [5, с. 261–277]. У гэтым жа артыкуле Алег Антонавіч змяшчае верш Я. Янішчыц “Прафесар”, які паэтэса прысвяціла свайму Настаўніку. Сёння радкі з гэтага верша сталі выразам думак усіх тых, каму Алег Антонавіч Лойка адкрыў дзверы ў свет прыгожага пісьменства:

...Мы – Вашы вучні, Вашы дзеці,
 А значыць – Ваш палёт і боль.
 І з усяго, чаму вучылі,
 Відаць, адчуем праз вякі,
 Што нават талент немагчымы
 Без Вашай лёгкае рукі.
 Нам прадаўжацца ў новай песні,
 Шчырэць між зла і між бясед.
 ... Глядзіць прафесар,
 Як прадвеснік,
 Запамінальна ўсім услед.
Жэня ЯНІШЧЫЦ.
 Мiловiсе, 18.06.1973 [8, с. 276].

Дзякуючы лёгкай руцэ Алега Антонавіча аб жаночай паэзіі пачалі пісаць і іншыя літаратуразнаўцы: напрыклад, артыкул В. Каваленкі “Ад сакавіка да ліпеня...” у яго кнізе “Жывое аблічча дзён” [4, с. 194–216], у якім аўтар прасочвае развіццё творчасці Е. Лось ад першага зборніка “Сакавік” (1958) да апошняга “Лірыка ліпеня” (1977) (у 1978 годзе В. Каваленка таксама гаварыў пра жаночую паэзію як адметную эстэтычную з’яву, ён, у прыватнасці, пісаў: “*Паэтэса адчувала шырокія філасофска-эстэтычныя магчымасці жаночай лірыкі і спадзявалася, што іх ажыццяўленне прывядзе да ўзбагачэння беларускай паэзіі*” [4, с. 200]); артыкулы В. Бечыка, У. Гніламедава, А. Бельскага і інш. Менавіта некалі выказанае Алегам Антонавічам вызначэнне “шматлікая плеяда сённяшняй жаночай паэзіі” [5, с. 29], дае ўпэўненасці нам сцвярджаць у сваіх літаратуразнаўчых працах [10, 11] аб “беларускай жаночай плеядзе другой паловы ХХ стагоддзя” – адначасова (з улікам часу “ўваходу” ў літаратуру і плённасці творчага перыяду) з’явілася значнай колькасць імён: Е. Лось, Н. Тарас, Д. Бічэль-Загнетава, В. Вярба, Я. Янішчыц, Н. Мацяш, Т. Бондар, Р. Баравікова, В. Іпатава, Г. Каржанеўская, Н. Тулупава, Л. Забалоцкая і інш., якія заявілі аб сабе амаль адзінагалосна, трымаліся разам і нават адасоблена ад іншых; нягледзячы на індывідуальнасць творчага почырку, мелі шмат агульнага.

Справа Алега Антонавіча працягвае жыць і сёння: як і Настаўнік гадаваў ва ўніверсітэцкім літаратурным аб’яднанні “Узлёт” (1964 – 1989 гг.) сваіх вучняў, так і яго вучні стваралі свае суполкі і “гадавалі” таленты. Вольга Іпатава выходзіла сваіх спадкаемцаў у літаратурным аб’яднанні “Крыніцы” пры газеце “Чырвоная змена”. Людміла Рублеўская не адзін год апекавалася “Літаратурным прадмесцем”... Хочацца спадзявацца, што Слова Настаўніка будзе жыць і далей, знойдзе працяг у будучых працах яго шматлікіх вучняў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Волкодаев, П. И. Глаза весны: [рец. на одноименный сб. стихов Веры Вербы] / П.И. Волкодаев // Знамя юности. – 1963. – 31 июля.
2. Вярба, В. Альфа: рукапіс паэмы / В. Вярба // БДАМЛМ. – Ф. 55. – Воп. 1. – Спр. 317. – Арк. 1–7.
3. Вярба, В. Апошні верасень: выбр.: вершы і паэмы / В. Вярба. – Мінск: Маст. літ., 1995. – 270 с.
4. Каваленка, В. Жывое аблічча дзён: літ.-крытыч. артыкулы / В. Каваленка. – Мінск: Маст літ., 1979. – 304 с.
5. Лойка, А. Галгофа: кн. лёсаў / А. Лойка. – Слонім: ГАУПП “Слонім. друкарня”, 2001. – 283 с.
6. Лойка, А. Займальная літаратура: эсэ / А. Лойка. – Мінск: Літаратура і Мастацтва, 2009. – 176 с.
7. Лойка, А. Паэзія і час: літ.-крытыч. арт., творч. партрэты / А. Лойка. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 254 с.
8. Лойка, А. Сустрэчы з днём сённяшнім / А. Лойка. – Мінск: Нар. асвета, 1968. – 172 с.

9. Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 24–25 мая 2007 г. / Мазырскі пед. ун-т імя І. П. Шамякіна; адк. рэд. А. У. Сузько. – Мазыр, 2007. – 251 с.

10. Шматкова, І. І. Беларуская жаночая паэзія другой паловы XX стагоддзя / І. І. Шматкова. – Мінск: РІВШ, 2017. – 144 с.

11. Шматкова, І. Наталіцца роднасці святлом...: Агульнае і адметнае ў творчасці Е. Лось, Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай / І. І. Шматкова; навук. рэд. А. І. Бельскі. – Мінск: Ковчэг, 2011. – 148 с.